

Inhoudsopgave

Josephs tochten

Binnenzijde omslag voorplat

Voor je begint... 7

1 Op weg naar Dothan 10

Context:

Topauteur schrijft bijbelse tragedie 10

Tekst: Het eerste bedrijf 13

2 Een dynastie met problemen 21

Context:

Onheilspellende voortekens 21

Josephs familie: aartsvader Abraham, de vader van Ismaël en Isaak 21

Esau en Jakob 23

De kinderen van Jakob 25

Tekst: Het tweede bedrijf 26

3 Wat doen we met de dromer? 40

Context:

Heilige boeken 40

De Bijbel 41

De godsdienstvrijheid in de Nederlandse Republiek 41

Nederlandse Bijbels: de Statenvertaling 46

Vondel en het geloof 47

De bronnen voor *Joseph in Dothan* 49

Tekst: Het derde bedrijf 51

4 Verkocht! 63

Tekst: Het vierde bedrijf 63

Context:

Het bijbelse land in Vondels tijd 77

De beeldvorming over de Levant en de islam 78

De contacten tussen de Republiek en het Turkse rijk 79

5 Vuile handen 82

Tekst: Het vijfde bedrijf 82

Context:

Een knagend geweten 94

De tragedie: een hoog literair genre 95

De voorschriften voor de Griekse tragedie 98

De populariteit van Joseph 101

Voorstellingen in de Schouwburg 103

Vondels roem 105

Opdrachten 106

Voor wie meer wil weten 124

Verantwoording 125

Begrippenlijst 128

De dynastie van Abraham

Binnenzijde omslag achterplat

Voor je begint...

Vondels *Joseph in Dothan*

Dit boek gaat over het toneelstuk *Joseph in Dothan*. Joost van den Vondel, de beroemdste dichter uit de Nederlandse Gouden Eeuw, schreef het in 1640. Het onderwerp kwam uit het bijbelboek Genesis. In Vondels tijd kende iedereen het bijbelse verhaal over Joseph, een jongen van zeventien. Hij was de oogappel van zijn vader, maar de meeste van zijn elf broers haatten hem en wilden hem kwijt. Hoe moesten ze dat aanpakken? Uiteindelijk beraamden ze een sluw plan.

Het stuk *Joseph in Dothan* werd enorm populair en trok de hele zeventiende eeuw volle zalen. En dat terwijl iedereen de afloop al kende uit het bijbelverhaal. Het geheim van het succes was de broeierige sfeer die Vondel met zijn beeldrijke taal wist op te roepen. Josephs broers maken alleen maar ruzie en het publiek wordt heen en weer geslingerd tussen hun argumenten. De broers gaan bedrog niet uit de weg en dat is een familietrekje. Al sinds het begin van de dynastie van Abraham, hun overgrootvader, heeft de familie vuile handen gemaakt. Aan deze beladen geschiedenis kunnen de broers zich niet onttrekken, ze zijn er zelf onderdeel van.

Taal en spelling

Vondel schreef op rijm en in zinnen met een vast metrum (ritmisch patroon). Het toneelstuk in de zeventiende-eeuwse taal kun je vinden op de website Digitale Bibliotheek der Nederlandse Letteren (DBNL). We hebben de tekst omgezet naar de hedendaagse spelling. Onbekende woorden hebben we toegelicht of soms vervangen door een modern woord, bijvoorbeeld ‘jas’ voor de ‘rok’ van Joseph. Wel zijn de klank en het metrum van het zeventiende-eeuws zoveel mogelijk behouden gebleven, zodat het effect van Vondels taal nog hoorbaar is.

De stof voor het toneelstuk komt uit het Oude Testament: Genesis, hoofdstuk 37. Het verhaal is door Vondel bewerkt tot vijf bedrijven. Een bedrijf is een afgegrensd gedeelte van een toneelstuk dat vergelijkbaar is met een hoofdstuk in een roman. Vondel spelde niet alle namen van de personages hetzelfde als in de Bijbel die hij gebruikte, de Statenvertaling. We hebben zijn spelling meestal overgenomen, zoals bij Jozef, die hij Joseph noemt, en bij Hemor uit Sichem, die hij Charmor noemt. Een van Josephs broers heet in de Bijbel Juda, maar Vondel noemt hem Judas omdat hij hem wil vergelijken met Judas Iskariot, de apostel die Christus in ruil voor geld zou verraden aan de Romeinen. (Mat. 10:4, 26:14-16) Wij hebben de oorspronkelijke bijbelse naam, Juda, genomen. Bij Mam(b)re, hebben we gekozen voor de Hebreeuwse spelling Mamre, die ook in de Statenvertaling gebruikt wordt.

Opbouw van dit boek

Dit boek heeft vijf hoofdstukken, die elk een bedrijf behandelen. In de Tekstgedeelten staat Vondels toneelstuk. Omdat zijn tekst te lang was voor dit boek, hebben we af en toe een passage samengevat, zoals de reizang na het vierde bedrijf (vs. 1113-1190). Dit kun je afleiden uit de nummers van de versregels want we hebben de oorspronkelijke nummering gehandhaafd; het complete stuk staat met dezelfde nummering op de website DBNL. Vondel geeft geen aparte regieaanwijzingen want dat was in zijn tijd niet gebruikelijk. Je kunt zijn bedoelingen voor de regie wel uit de tekst afleiden; soms hebben we een aanwijzing ingevoegd. Belangrijke toespelingen op de Bijbel hebben we met afgekorte verwijzing naar het betreffende bijbelboek in de kantlijn aangegeven. De lijst met afkortingen vind je aan het eind van deze inleiding. Een kaart van het bijbelse gebied staat voor in het boek, twee stambomen met personen uit Abrahams dynastie vind je achter in het boek.

De Contextgedeelten in de hoofdstukken geven thematische toelichtingen bij Vondels toneelstuk. Je krijgt informatie over de schrijver zelf, de bijbelse achtergrond van het verhaal en het literaire genre van de tragedie. Verder gaan we in op de Nederlandse Republiek in de zeventiende eeuw, ook toen al een internationale samenleving. We besteden aandacht aan de godsdienst, de handel en aan toneelopvoeringen in de Amsterdamse Schouwburg.

Belangrijke begrippen vind je terug in de lijst achter in het boek. Daar kun je opzoeken op welke pagina meer informatie over een begrip staat. Verder is een beknopte literatuurlijst opgenomen: *Voor wie meer wil weten*. Je kunt deze lijst ook gebruiken bij een werkstuk.

Verwerking van de stof

Achter in het boek staan opdrachten. Ze zijn verdeeld in vijf thema's, zodat je iets kunt kiezen wat je interesseert. De thema's zijn: Het ontwerp van een tragedie;

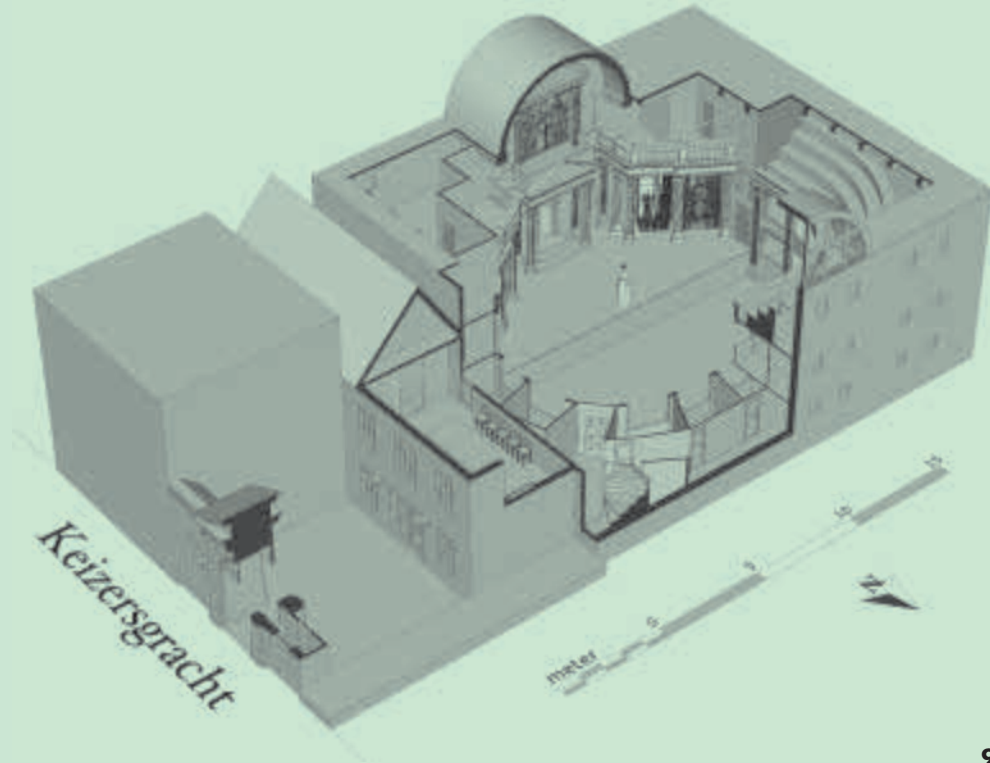
Joost van den Vondel rond 1640, op een kopergravure van Theodor Matham, naar een tekening van Joachim von Sandrart.

De zonen van Jakob; De opvoering; De kracht van taal en Woord en beeld. Een aantal opdrachten kan gebruikt worden om een opvoering voor te bereiden. Alle thema's hebben drie soorten vragen. De A-vragen dienen om belangrijke onderwerpen samen te vatten. De B-opdrachten controleren of je de stof hebt begrepen en geven je de gelegenheid die toe te passen. De C-vragen zijn bedoeld voor creatieve verwerking van de stof, waarin jouw bijdrage centraal staat. Het is verstandig om in overleg met je docent één of meer thema's te kiezen voor je het boek gaat lezen, zodat je al tijdens het lezen aan het werk kunt. Spreek met je docent af hoe je de antwoorden inlevert, bijvoorbeeld in een dossier.

Afkortingen van de bijbelboeken

Ex.	Exodus
Gen.	Genesis
Joh.	Johannes
Luk.	Lukas
Mat.	Mattheüs
Ps.	Psalmen
Sam.	Samuël

Reconstructie uit 2012 van de toneelzaal aan de Keizersgracht, door Timothy De Paepe. Architect Jacob van Campen had een breed podium ontworpen, met openingen voor gangetjes en hokjes in de zijwanden en de achterwand. Het podium was zo letterlijk 'een plaats om naar te kijken'. Vondel bedacht er een nieuw Nederlands woord voor: 'schouw' - 'burg'. Dat werd de naam van het gebouw.

Topauteur schrijft bijbelse tragedie

Op 26 december 1640 ging in Amsterdam het toneelstuk *Joseph in Dothan* in première. De verwachtingen waren hooggespannen want de auteur, Joost van den Vondel, was beroemd. Hij publiceerde al vijfendertig jaar en had onder andere tien toneelstukken op zijn naam, allemaal over afschrikwekkende gebeurtenissen. Zijn beroemdste drama was de tragedie *Gysbreght van Aemstel*, waarmee in 1638 het nieuwste Amsterdamse theater, de Schouwburg, geopend was.

Sinds de opening van de Schouwburg had Vondel niet alleen met de *Gysbreght* succes gehad. Er waren nog twee tragedies van hem in première gegaan: *Joseph in 't Hof* in 1638 en *Elektra* in 1639. Het waren allebei vertalingen: *Elektra* van het oude Griekse drama van Sophocles (ongeveer 400 voor Chr.) en *Joseph in 't Hof* van het Latijnse *Sophompaneas* uit 1635, van de Nederlander Hugo de Groot. De bekende bijbelse figuur Joseph was de hoofdpersoon van *Joseph in 't Hof*. Dat het nieuwe stuk *Joseph in Dothan* ook over hem ging, maakte het publiek nieuwsgierig. Iedereen kende deze bijbelse geschiedenis en vroeg zich af hoe Vondel de gebeurtenissen in Dothan op het toneel zou brengen.

Heer Gysbreght van Aemstel was een lokale held sinds hij Amsterdam rond 1300 onverzettelijk had verdedigd tegen een vijandelijke overmacht. Hij gaf de stad pas op na het bevel van een engel. Lambertus Zijl drukte rond 1900 Gysbreghts vastberaden krijgsmanschap uit in dit beeld. Het staat op de Beurs van Berlage, aan het Damrak. Foto Marc Kruse.

Schilderij door Hans van Baden van een opvoering in de Schouwburg in 1653. Op de staanplaatsen kon het publiek vrij rondlopen. In de Schouwburg zag je vrienden en bekenden; het was nooit stil in de zaal.

Imitatio

Andermans werk vertalen en bekende verhalen bewerken: tegenwoordig word je daar niet beroemd mee. Maar in de zeventiende eeuw wel: daar concurreerden schrijvers met elkaar door op bestaande teksten te variëren. Je kon ook variaties maken op je eigen werk. Deze variatiecultuur werd met een samenvattende term *imitatio* genoemd. Bij literatuur waren de twee belangrijkste manieren van imitatio: de vertaling (*translatio*) en de navolging (bewerking). Vertalingen en navolgingen of bewerkingen werden dus niet als tussendoortjes of als plagiaat gezien, maar als volwaardige producten. Beginners konden zo hun techniek oefenen, bijvoorbeeld bij het schrijven van levendige dialogen (gesprekken tussen meerdere personen) of monologen (woorden die iemand hardop tegen zichzelf spreekt) of bij de toepassing van beeldspraak. Maar ook ervaren schrijvers bleven vertalen en bewerken: zo toonden ze trots hun talent en meesterschap over de stof en de techniek.

Het tegenwoordige Dothan (Dotan) met op de achtergrond de stad Zababdeh. Foto Bram Rutgers.

Dothan: het gebied van de twee bronnen

Dothan was een plaats in Kanaän, ten westen van de Jordaan. De naam betekent: twee bronnen. Het lag in een vruchtbare vallei in een verder woestijnachtig gebied. Tegenwoordig wordt Dothan gespeld als Dotan en valt het onder de Palestijnse gebieden op de Westelijke Jordaanoever.

De personagelijst

Vondel stelde de lijst van personages op in de volgorde waarin ze op moesten komen:

Rei van engelen	Ruben
Joseph	Vrachtmeester
Simeon	Zwijgende personages:
Levi	de andere zes broers
Juda	

Joseph had elf broers: Ruben, Simeon, Levi, Juda, Dan, Naftali, Gad, Aser, Issakar, Zebulon en Benjamin. In de Bijbel wordt ook één zus bij naam genoemd: Dina. Ze zijn allemaal kinderen van Jakob, verwekt bij een van zijn twee vrouwen Lea en Rachel, of bij een van hun slavinnen Zilpa en Bilha. Vondel laat elf zonen optreden; Benjamin is thuis bij zijn vader in Mamre (Hebron). Joseph is de oudste zoon van Rachel; de vier anderen die aan het woord komen zijn de oudste zonen van Lea. De overige zes zonen hebben een zwijgende rol.

Het toneelstuk begint bij het aanbreken van de dag en eindigt aan het eind van de middag.

HET EERSTE BEDRIJF

Rei van engelen, Joseph

Een stuk grasland met een paar bomen vlak bij de plaats Dothan in Noord-Kanaän. Bij een put ligt een jongen onder een kleurige jas te slapen. Twee engelen (de rei) houden hem van een afstand in de gaten.

Rei van engelen

1	Zie Joseph – Rachels zoon en Jakobs staf en stut –
hier slapen op de hei, bij dien bemosten put,
waarlangs de hoofdweg loopt naar Dothan en de weien,
waar hij zijn broeders zoekt, terwijl wij hemelreien	steun
5	op last des hemelvoogds hem naarstig gadeslaan,
die zich te nacht heel laat, toen d'ondergaande maan
in 't gras viel, hier, vermoeid van reizen, neêr ging leggen	Gen.37:17; engelen
God; oplettend
aan de horizon verdween

10	<p>in 't woest en eenzaam veld, begroeid met ruigte en heggen, als of hij d' engelen en God, die overal met zoveel sterren waakt, alleen de wacht beval, en onbekommerd was voor onraad en voor dieren, die, in dees wildernis, van dorst of honger tieren. O hemelkind, o zorg der englen, slaap vrij heen, en wandel dan gerust. Wij tellen al uw treên,</p>	<p>aan de engelen en God lichten, ogen; de bewaking overliet brullen</p>
15	<p>wij banen u den weg door steenrots, ruigte en doren naar 's werelds heerschappij en hoogheid, u beschoren tot wasdom van 't geslacht, hetwelk zijn oorsprong nam uit uw standvastige oudgrootvaer Abraham, wiens hoop een keten smeedt van eindeloze schakelen</p>	<p>reis; stappen, Ps.91:11-12 doorns, Mat.4:6 toebedeeld groei; familie; ontstond overgrootvader die zijn hoop voedde door nakomelingen; in betrouwbare voorspellingen van een engel, Gen.22:17</p>
20	<p>waarvan gij, eedle spruit, het werktuig worden moet en leggen d' eerste steen en grondsteen aan den voet van 't stamhuis, dat eerst laag van top en nauw besloten, ten leste met zijn hoofd de sterren komt te stoten, en reikende voorbij den op- en ondergang, het aardrijk en den dood en afgrond houdt in dwang.</p>	<p>afstamming fundament niet hoog en klein in omvang uiteindelijk oost en west bedwingt</p>
<i>De engelen kijken naar Joseph</i>		
27	<p>Dus als jou in den slaap iets naars is voorgekomen van 't naadrend' ongeval, laat dat jouw geest niet schromen.</p>	<p>vertoond onheil; bang maken</p>
<i>tegen elkaar</i>		
30	<p>Maar ziet: hij rekt zijn lijf en geeuwt, om bij het licht te heffen in de lucht dat jeugdig aangezicht. Hij rijst, de zon met hem. Daar staat hij op zijn voeten. Laat horen hoe hij God en 't morgenlicht zal groeten.</p>	<p>het aanbreken van de dag</p>
<i>Joseph</i>		
33	<p>De zon verlaat de kim, veel schoner dan ze plag. Zij wekt mij uit den droom met een gewensten dag.</p>	<p>horizon; gewend was</p>
40	<p>De herders, op vóór zon, gaan kooi en stal ontsluiten en gaan de velden in. Me dunkt, ik hoor alree het loeien en 't geblaas van 't broederlijke vee. Hoe strijkt mij dat geloei van 't hart dees zwarigheden, waardoor mijn geest vannacht benard scheen en bestreden.</p>	<p>nu al de kudde van mijn broers hoe verdrijft het geloei deze kwellingen uit mijn hart beangstigd; aangevallen</p>
45	<p>Wat droomt men somtijds niet dat weinig nadruk heeft; het moet een lafaard zijn, die veel om dromen geeft. Ik dacht ik werd omringd door negen wrede slangen, zich stellend' in 't gelid en klaar om mij te vangen.</p>	<p>eerst; staart</p>
50	<p>Zij geselden in 't eerst elkander met den start, en sarden haren wrok door striemen, en door smart. De woede steeg steeds meer naar 't hoofd, en kwam gevlogen</p>	<p>zweepten hun haat op met</p>

Abraham knielt voor de drie engelen en nodigt hen uit voor een maaltijd. Pieter Lastman nam uit de bijbeltekst ook de eikenbomen uit het landschap bij Mamre over. (Gen.18:1-5)

Wakende engelen

Alleen de toeschouwers zien en horen de engelen; Joseph weet van niets. De engelen zijn door God naar Dothan gestuurd. Ze moeten waken over het 'hemelkind' Joseph, want hij zal een belangrijke rol spelen in de strijd om de wereld. Hij zal de eerste steen leggen van het huis Israël, de stam die de hele aarde, de dood en de hel zal bedwingen. Het publiek begrijpt de toespeling: Joseph is een voorbode van Christus, die op Zijn beurt zal heersen over de wereld en de dood en het kwaad zal verslaan.

Engelen zijn afgezanten van God. Het woord is afgeleid van het Griekse *ángelos*, boodschapper. Als ze mensen een boodschap brengen, worden ze korte tijd zichtbaar. De Bijbel geeft daar veel voorbeelden van, zoals de drie engelen die aan Abraham verschijnen om hem te vertellen dat zijn bejaarde vrouw een kind zal krijgen. (Gen. 18)

Een giftige, geschubde slang valt kronkelend en dreigend met zijn trillende tong een man aan. Het vuur links geeft aan hoe snel een slang in woede kan ontsteken. Deze prent door Marcus Gheeraerts werd afgedrukt bij een gedicht van Vondel over de kwaadaardigheid van slangen, in zijn boek Vorsteliicke warande der dieren (Voorname dierentuin, 1617).

	en sloeg, net als een brand en lichte vlam, door d'ogen als door twee vensters uit op 't laatst, en dreef en drong de groene gal en 't blauw vergif tot op den tong,	de woede sloeg uit de ogen
55	geslepen als een pijl, aanlegend' om te mikken en trillend' in de keel, begerig bloed te slikken. Dat was een naar gezicht. De duisternis verdween en werd gekleefd waar 't vuur uit d'open ogen scheen.	angstaanjagend
60	'k Zag blauw en scheemrend goud den rug vol schubben spikkelen en 't lange lijf zich uit en in met krullen wikkelen. Ik hoorde 't sissen van hun bekken, geel van zucht, toen moeders geest (zo 't scheen) het hoofd in onze lucht opstekende uit den put, met nagelen en handen haar slordig haar, de borst en 't aanzicht aan kwam randen,	glanzend kwaadaardigheid de geest van de dode Rachel
65	en storen mijnen slaap met hees en droef misbaar: 'Op zoon, sta op, vlucht weg, je leven loopt gevaar!' 'k Sprong op, verschrikt, ik keek ontsteld rondom mij henen, maar zag of hoorde niets dan driemaal deerlijk stenen uit dezen put toen ik me weer te ruste lei.	borst en gezicht openkrabde gekrijs vreselijk kreunen
70	Daarna scheen 't of er een al fluisterende zei: 'Schep moed, o jongeling, God zal jouw reize zegenen.' 'k Wil dan, gesterkt door God, mijn broeders gaan bejegenen en groeten hen van verre, ootmoedig en beleefd uit vaders naam, die mij naar hen gezonden heeft.	iemand tocht ontmoeten nederig en vriendelijk Gen.37:13-14
75	Een welgemeende groet kan onlust en krakelen en huistwist tussen bloed en broeders somtijds helen, en harten strengelen door onderlingen vreë en vriendschap; en misschien waarin ik hun misdeë door onbedachtzaamheid, waaruit iets kwaads kon wassen.	geruzie familieleden verbinden; vrede kan misschien helen wat groeien
80	Zulk een bejegening zal mij, den jongste, passen. Mijn vader toonde mij weleer dat vredesspoor, won zo zijn broeders hart, en ging zijn zonen voor. Maar 'k wil mijn trouwe broers niet met mijn oom verg'lijken, die, wild van aard, zijn broer veel jaren dwong te wijken	houding voorbeeld, Gen.32-33 Esau Jakob
85	naar Laban, onzen oom, wiens vee hij dreef naar wed	drinkplaats, Gen.27:42-45
86	en wei, totdat de tijd dien wrok had weggezet.	de haat had getemperd
93	Gods engel, die weleer mijn vader heeft geleid, gelei mij eerst naar stad, om 't zekerste bescheid.	Gen.32:1 betrouwbaarste inlichtingen

Joseph vertrekt

Rivaliserende broers

Joseph wil het voorbeeld van zijn vader Jakob volgen. Die had zijn oudere broer Esau bedrogen en was daarna gevlucht naar hun oom Laban. Jakob ging pas twintig jaar later weer naar Esau toe, toen diens woede bedaard was. Ook Joseph heeft zijn broers geïrriteerd en als jongste moet hij nu respect voor hen tonen. Hij hoopt dat ze minder hard zullen zijn dan Esau destijds.

Rei van engelen

De engelen komen uit de achtergrond naar voren

Zang

95	O Bronaar der alziende zorgen,
wat ligt Uw oorsprong diep verborgen
en duister, niet alleen voor 't oog
der mensen, maar ook zelfs voor engelen,
eer zij zich onder mensen mengen | bron van zorgzaamheid, Die alles doorziet (God)

voordat |
| 100 | en nederdalen van omhoog,
waar d'Allerhoogste zit gestegen
om naar Zijn wijsheid 't overwegen,
wat na ter wereld zal geschiên.
Hetgeen Hij soms voorspelt door dromen, | later; gebeuren
en dat voorspelt Hij soms |
| 105 | opdat Zijn wit, aan 't licht gekomen,
Hem tot een groter glorie dien'.
Laat haters linkerhand vrij zaaien,
Gods rechter weet de vrucht te maaien.
't Gaat boven menselijk vermoên, | doel
Hem nog beroemder maakt

Gods rechterhand maait de vrucht van de haat weg
verstand |
| 110 | dat wij met Joseph herwaarts reizen
naar Dothan, en van Memphis zeizen,
om derwaarts groter sprong te doen. | hierheen
en ons verwijderen van Memphis (in Egypte)
om (later) met een grotere sprong daarheen, naar
Memphis, te gaan |
| | <i>Tegenzang</i> | |
| 115 | Ja Vader, laat de mensen ruiken
hoe U de kwaden kunt gebruiken
ten goede van het aards geslacht
als U violen onder doornen
gaat plukken, en Uw uitverkoornen
door Uw beleid zet in hun kracht.
De deugden en de huisgebreken
zo met elkanderen vergeleken | God; ervaren

de mensen die U gekozen heeft
door Uw toedoen kracht geeft
doorsnee onvolkomenheden |
| 120 | vertonen helder elk hun aard. | |

	Niet ruwe, maar geslepen stenen een kostelijker glans verlenen. Een puiksteen is wel slijpens waard.	hebben een mooiere glans edelsteen
125	De puiksteen heldert op door 't schuren en kan de proef en 't oog verduren. Zo zal ook Josephs brave jeugd dan d' alderdomsten op doen merken, dat zij verstrekt om op te werken	het onderzoekende oog voortreffelijke
130	de puik- en proefstof van de deugd.	dient om beter te laten zien voortreffelijkste stof van de deugd
	<i>Toezang</i>	
131	Zo verre en uitheems van zijne ouders, verwacht het dienstbre juk dees schouders,	zo ver van huis wacht de slavernij tot ze op Josephs schouders zal drukken
	die, onvolwassen en nog zwak, geschapen zijn een rijk te schragen,	Egypte; te dragen de farao
135	een koning zelf te helpen dragen, dat onverdragelijke pak, en welige oogsten op te laden om maagre jaren te verzaden.	last te verzamelen te overleven, Gen.41-47

De engelen volgen Joseph

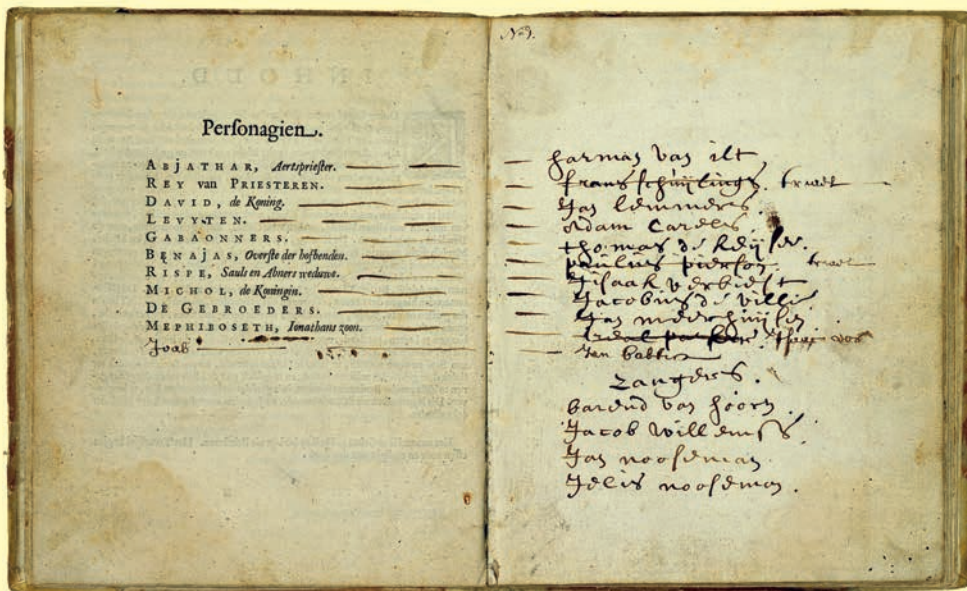
De visie van de engelen

De engelen besluiten het bedrijf. Ze verbinden een algemene les aan Josephs situatie. Alleen God kan de wereld sturen; mensen en engelen hebben daar geen invloed op. God zendt sommige mensen wel tekens, zoals dromen waarin Hij opdrachten geeft en soms Zijn bedoelingen uitlegt. Joseph weet niet wat hem te wachten staat, maar de engelen weten meer van Gods plannen. Straks zal Joseph als slaaf naar Memphis in Egypte gaan, maar tijdens zijn slavernij zullen zijn krachten groeien. Hij zal een goede leider worden.

Reien en muziek in toneelvoorstellingen

In veel Nederlandse tragedies uit de zeventiende en achttiende eeuw komt een *rei* voor. Het woord betekent: groep die danst en zingt. De rei is ontleend aan het koor in de drama's uit de klassieke oudheid. In het Nederlandse toneel worden beide woorden gebruikt, rei en koor.

Een rei is dus een groepspersonage. Deze rol werd in Amsterdam meestal gespeeld door twee of vier acteurs. De groep sluit alle bedrijven van een tragedie af, behalve het laatste. In de Griekse tragedie waren de koorscènes opgebouwd uit drie delen: *Zang* (het

In een exemplaar van zijn toneelstuk *Gebroeders* noteerde Vondel de acteurs van de eerste opvoering in 1641. De rei bestond deze keer uit vier personen; onderaan voegde Vondel de namen van deze 'zangers' toe. De laatste uit de lijst, Jelis (Jillis) Nooseman, zou later ook optreden in het stuk *Joseph in Egypten*.

begin van een beschouwing, vaak met een stelling, een vraag of een overdenking), *Tegenzang* (antwoord) en *Toezang* (slot, met de conclusie). Vondel nam dit over. Bij de opvoering verdeelden de acteurs de tekst onderling. De Zang werd dan vertolkt door de helft van de groep, de Tegenzang door de andere helft. De Toezang deden ze samen.

De rei heeft vaak een speciale band met een of meer andere personages, zoals hier de engelen met Joseph: in opdracht van God moeten ze op hem letten en bij hem blijven. De engelen geven commentaar op de gebeurtenissen en doen beledigende uitspraken over goed en slecht gedrag. Ze tonen ook hun emoties en om dat te benadrukken gebruikt Vondel een kortere versregel, van acht of negen lettergrepen. Dat vormt een contrast met de spreektekst in de monologen en dialogen in de rest van de bedrijven. Daar gebruikt Vondel de *alexandrijn*, die altijd afwisselend twaalf en dertien lettergrepen telt. Vondels versregels (van acht, negen, twaalf en dertien lettergrepen) bestaan uit *jamben*: kleine stukjes (versvoeten) van twee lettergrepen, waarvan de eerste zwak beklemtoond is en de tweede sterk. Bij de versregels met een even aantal lettergrepen (twaalf of acht) is er mannelijk of staand rijm: dat wil zeggen dat de laatste lettergreep van de regel beklemtoond is. Bij regels met een oneven aantal lettergrepen (dertien of negen) is er vrouwelijk of slepend rijm: daar is de laatste lettergreep onbeklemtoond. De laatste jambe is dan niet volledig, die heeft alleen een zwak beklemtoonde lettergreep.

De slotgedeelten van de bedrijven worden *reizangen* genoemd vanwege hun lyrische, emotionele karakter. Reizangen konden als lied worden gezongen of als gedicht worden

voorgedragen, dat lag eraan wat de auteur gekozen had én of een schouwburg genoeg geld had om zangers te betalen. Bij een lied kon de tekst op een bestaande melodie geschreven worden of werd er een nieuwe melodie gecomponeerd. Vondel maakte regelmatig gebruik van muziek, onder andere van psalmen. Hij schreef echter vrijwel nooit op welke melodie hij in gedachten had voor een reizang of een ander lied. Dat was ook niet nodig. In de zeventiende eeuw werd er heel veel gezongen en kende iedereen allerlei liederen en melodieën uit het hoofd. Bij nieuwe teksten kon men uit de vormelementen in de strofen (coupletten) – zoals de lengte van de regels, het metrum en het rijm – gemakkelijk afleiden welke melodieën gebruikt konden worden. Dat gold ook voor de reizangen in *Joseph in Dothan*. We weten niet zeker of ze gezongen zijn, maar het is goed mogelijk dat het gebeurd is.

Behalve de rei konden ook de andere personages liederen zingen, op elk moment dat de auteur wilde. En er klonk vaak nog veel meer muziek: bij het begin en het slot van de voorstelling, tussen de bedrijven en bij spannende en emotionele gebeurtenissen. Daarnaast waren er vaste scènes met muzikale begeleiding, bijvoorbeeld als personages op het toneel lagen te slapen of ergens gevangen zaten of als er gedanst werd. Instrumenten die vaak gebruikt werden, waren trompetten, fluiten, violen, luiten, tamboerijnen en trommels.
